

Grósz András

A SZÁMŰZETÉS KESERŰ KENYERE

Horthy Miklósné: *Napló 1944-45*. Szerkesztette Bern Andrea, Libri Kiadó, Budapest, 2015, 214 oldal, 3490 Ft

A II. világháború legutolsó éveiben a Horthy család csillaga szinte egyik napról a másikra aldozott le. Már Magyarország német megszállása is előrevetítette a közeli bukás lehetőségét, ám a sikertelen kiugrási kísérlet végképp megpecsételte a kormányzó és környezete sorsát. Horthy Miklóst és családját – feleségét, unokáját és menyét – a németek Bajorországba, a hirschbergi kastélyba hurcolták, ott tartották őket SS-őrízet alatt, majd az amerikaiak megérkezése után 1945 kora nyarától – immár szabadabb körülmények között – Weilheim lett az otthonuk. Horthy Miklósné jószáshelyi Purgly Magdolna (1881-1959) államfői feleségből fogságba ejtett és hazájából elhurcolt asszonnyá vált, akinek élete 1944 őszét követően alapvetően megváltozott. Ezt a változást ábrázolják azok a valódi újdonságot jelentő naplójegyzetek is, amelyek a széles olvasóközönség számára nemrég láttak napvilágot. Bár a páratlan értékű forrás nem jelent döntő áttörést a Horthy-rendszert kutatók számára, mégis megkerülhetetlen kiegészítést és lényeges szempontokat ad az egykori kormányzói család 1944 utáni sorsának és gondolatvilágának jobb megismeréséhez.

A kötet hármas szerkezetet követ, hiszen Horthy Miklósné naplófeljegyzéseit unokája, ifj. Horthy István előszava, valamint a korszakkal foglalkozó történészek szerkesztői „behangozója” (Bern Andrea) és utószava (Zeidler Miklós) foglalja keretbe. Így világosan elválik egymástól a családi emlékezet és a historikus látásmódja. A Horthy unoka – akinek lényegében a könyv megszületése köszönhető – rövid bevezetőjében saját kisgyermekkori emlékeit idézi fel, így inkább kiegészíti, mintsem magyarázza nagyanyja visszaemlékezéseit. Horthy István írása egyrészt megerősíti a kormányzóné – a napló szinte minden részletéből kiolvasható – családot összetartó szerepét, másrészt mutatja az apa nélkül felnőtt unoka nagyszülője iránti rajongását is. Előszava hangulati bevezetést ad Horthy Miklósné személyes hangú, elsősorban a család németországi mindennapjait középpontba állító feljegyzéseikhez.

Valóban, néhány elejtett mondaton kívül szinte alig tudjuk meg, hogy az ország negyed századon át első asszonyának sorait olvassuk. Ugyanakkor Horthynét a szűkebb környezetéért érzett aggodalma semmiképpen sem vezette szellemi bezárkózáshoz, hiszen bár az 1944 novembere és 1945 decembere közötti időszakot felölelő naplójába kevés politikai jellegű kommentárt írt, Magyarország és a háborúból éppen kilábaló világ dolgainak alakulását lehetőségeihez mérten nyomon követte. A kormányzóné ezen látásmódja akkor is megmaradt, amikor naplójegyzetei 1945 májusától már férjének írt levelekben fogalmazódtak meg, aki ekkor amerikai fogságba került, így el kellett hagynia a

család otthonául szolgáló bajor kastélyt. Horthynének Magyarország háborús pusztulása és annak jövőbeni sorsa miatti aggodalma mély együttérzést, a szenvedőkkel való őszinte azonosulást takar, ugyanakkor – a nyilas hatalom és a nemzetiszocialista Németország ostromozása mellett – egyáltalán nem esik szó naplójában férjének a tragikus eseményekben viselt részbeni felelősségéről. Ez a hallgatás Horthy Miklósné részéről – ahogyan a kötetben megszólaló történészek is rámutatnak – egyrészt lehetett tudatos magatartás is, hogy feljegyzései révén minél kevesebb terhelőnek számítót szolgáltatson férjéről a német, illetve később amerikai fogvatartói részére. Másrészt a kormányzói pár kiszolgáltatottsága is felerősítette Horthynében saját áldozati szerepfelfogásukat, amelyhez hozzájárult a Magyarország háború végi sorsával való érzelmi azonosulásuk. Ennek révén saját kényszerhelyzetüket összekötötték az ország háborús, az általuk valóban megvetett német és orosz megszállás alatti állapotával. A fogságban élő kormányzói pár és az egykor általuk irányított ország sorsa a naplóíró szemében egyé vált. Ez a nézőpont így minimalizálta a kialakult hazai viszonyokért viselt saját felelősség kérdését, e logika mentén pedig az események kizárólag áldozati értelmezésben kerültek tárgyalásra. Ezt a hozzáállást tükrözte Horthyné keserű hangú feljegyzése is, miután hírt kapott kenderesi birtokuk lepusztult állapotáról: „Nincs nekünk már se országunk, se otthonunk, se vagyonunk, se családi életünk. Semmink. Ezért küzdöttél, dolgoztál, áldoztad életedet, nyugalmaidat 25 éven keresztül, hogy aztán ez legyen a magyar nép hálája” – utal férje államfői tevékenységére (134). A kormányzóné feljegyzései az önkritika hiányáról is tanúskodnak, hiszen a kiugrási kísérlet kudarcáért például – a németek és a nyilasok mellett – kizárólag a zömében át nem állt hadsereget, sőt a közvéleményt kritizálta. Ugyanakkor naplója alapján az nem merült fel benne, hogy a kormányzó késlekedő magatartása, határozatlansága, valamint a német megszállás alatti részbeni passzivitása is hozzájárult a háborús pusztulás elmélyüléséhez. Minden bizonnyal a hirtelen jött jelentéktelenségbe süllyedés és a rabságban töltött idő megviselte Horthynét, így emberileg némileg érthető, hogy férje politikai felelősségének kérdését nem firtatta. Valószínűleg ezzel a kérdéssel nem is vetett ekkor még számot, talán még magánbeszélgetéseik során sem. „Az bizonyos, hogy a mi társadalmi osztályunk prolisorba kényszerült. Hogy javára válik-e az országnak – nagy kérdés?!” – jegyezte fel 1945 késő őszen (135). Ezek a gondolatok is jól mutatták az 1944 előtti vezető politikai elit és az arisztokrácia háború utáni helyzetét: egyrészt igaztalan meghurcolásukat, kisémmizésüket, az efölött érzett, zömében jogos fájalmukat, másrészt a sok esetben indokolt politikai, gazdasági és társadalmi reformoktól való idegenkedésüket, a változásoktól való elzárkózásukat. Horthyné politikai témát érintő naplófeljegyzései tehát nemcsak tudatos döntés eredményeként születtek az esetleges felelősségre vonás elkerülésére, hanem egyben a maga erényeivel és gyengeségeivel átélt szubjektív valóság visszatükröződései is.

A politikai bejegyzések kapcsán feltűnő, de a kormányzó és Hitler rossz viszonyát tekintve korántsem szokatlan, hogy Horthyné milyen megvetéssel írt a nemzetiszocialista kancellár személyéről és politikájáról, halálát pedig érezhető megkönnyebbüléssel fogadta, míg Mussolini kivégzésének híre őszinte sajnálatot váltott ki belőle. Írásában számos helyen felbukkan náci- és nyilasellenessége, így idősebbik fia 1942-es repü-

lőszerencsétlenségét is szélsőjobboldali merényletnek tartotta. Emellett Horthyné a német nép háborús szenvedéseire naplójában empatikusan viszonyul, és ez a szolidaritás érződik ki a csehszlovákiai németek 1945-ös elűzése – az úgynevezett vad elűzés (*wilde Vertreibung*) – kapcsán lejegyzett soraiból is. Újra és újra megjelenik a feljegyzésekben a győztes nagyhatalmak háború utáni európai rendezést célzó tárgyalásaiba vetett hite, ebben pedig kimondatlanul is megnyilvánult a kormányzóné vágya a trianoni béke kismértékű revíziója iránt: „Most mutassák meg a szövetségesek, hogy nem esek a győzelemben, de egy igazságos, jó béke megteremtésében is nagyok és méltók lesznek” – írta 1945 augusztusában (116).

A politikai jellegű történések taglalása mellett azonban döntően a családi és a közvetlen környezetet érintő események leírása uralja a napló témáit. A bejegyzések bár rendszeresen, de nem naponta íródtak. Ez egyrészt azt mutatja, hogy a mindennapok egyhangúak, gyakran eseménytelenek voltak: „Régen nem vettem elő a naplót, egyszerűen nincs mit írnom” (54). Másrészt – ahogy erre Bern és Zeidler is rámutatnak – Horthyné bejegyzéseit részben terápiás jelleggel, feszültség-levezető céllal írta, naplójába fojtva aggodalmait és félelmeit, így sok esetben akkor ragadhatott tollat, amikor ezeket az érzéseit enyhíteni kívánta. A feljegyzések visszatérő eleme érthetően az 1944 őszén elrabolt ifjabb Horthy Miklós – a leírásokban Niki - sorsáért érzett anyai aggodalma, az 1945 késő tavaszától amerikai fogságban élő kormányzói férj hiánya miatti szomorúsága, vagy az egész család – így például félárva unokája - helyzete felett érzett felelősségtudata. Horthyné a személyes családi problémák folyamatos felsorolása mellett párhuzamosan a hétköznapi élet gondjait, örömeit is feljegyezte, ami egy markáns arcélű, gondoskodó, a kényszerű otthon melegét minden körülmények között biztosítani akaró hitves képét állítja elé. Ahogy az olvasó a háztartást vezető Horthy Miklósné alakját fedezi fel a sorok között, szinte alig hiszi el, hogy ez az asszony Magyarország első emberének felesége volt alig pár hónappal korábban. A jegyzetekből mégis egyértelműen kiderül, hogy németországi kényszertartózkodása idején Horthyné megőrizhette azt a méltóságot sugárzó személyiségét, amely például az 1938-as Budapesten megrendezett Eucharisztikus Világkongresszus védnökeként a külvilág számára is olyan egyértelműen megnyilvánult. A napló külön érdekessége, hogy szerzője milyen apró részletességgel jegyezte fel és értékelte a látogatók érkezését, akik révén újabb és újabb információkat szerzett a család a magyarországi eseményekről, és akik egyben a száműzött Horthyék kapcsolati hálójáról is képet adnak.

A kötet történész szerkesztői pontosan leírják azokat a körülményeket, amelyek Horthy Miklósné naplója írása idején fogságukban, majd szabadulásuk után körülvették. Ugyanakkor talán érdemes lett volna Horthyné életének előzményeit és különösen 1920 és 1944 közötti kormányzónői tevékenységét akár egy bevezető tanulmány keretében részletesebben tárgyalni, ezáltal még érthetőbbé válnának nemcsak a két világháború közötti korszakra vonatkozó események, hanem a főhős személyisége és magatartása is. Ugyanezt a célt szolgálhatta volna egy kötet végi részletesebb hivatkozásjegyzék, jóllehet az eddig szinte teljesen ismeretlen fotók közlése jelentősen emeli a forrásként sem mindennapi kötet értékét. A névmagyarázat alapos életrajzgyűjtemény-

nyé bővítése hasznos döntés volt a szerkesztők részéről, ámbár ez nem pótolta a fájóan hiányzó névmutatót.

Horthy Miklósné feljegyzései nemcsak egy korszak letűnt politikusnemzedékének gondolkodásába engednek betekintést, hanem részletességükkel, igényes megfogalmazással a maguk szubjektivitásában is rekonstruálják azoknak a hónapoknak a mindennapjait, amelyeket a kormányzói család bukása után átélni kényszerült.

Manhattan horizontja hajóról